

Jazykové rodiny a skupiny

Jazykových rodin je několik desítek; uvedu aspoň některé, pro nás důležité: např. *indoevropská*, *uralská* (zvl. ugrofinská, tj. v Evropě maďarština, finština, estonština), *altajská* (zvl. turkická, tj. např. turečtina, tatarština, ale snad i korejština), *sinotibetská* (např. čínská), *japonsko-rjúkjúská*, *drávidská* (v Indii), *kavkazská* (např. gruzínština), *afroasijská* čili *semitsko-hamitská* (např. stará babylónština, feničtina a jiné vymřelé starosemitské jazyky, dále hebrejština, arabština, resp. stará egyptština, dnešní jazyky berberské aj.), *austroasijská*, *austronéská*, *nigerokonžská*, *amerických Indiánů*, *australských domorodců*), ale např. i značně izolované, obtížně zařaditelné staré i současné jazyky (např. sumerština v 3. tis. B.C. v Mesopotámii, krétská mínójtina v 2. tis. B.C. a na ni navazující eteokrétština v 1. tis. B.C., etruština v Itálii od VIII. stol. B.C., baskičtina na Pyren. poloostrově dodnes).

Indoevropská jazyková rodina: Pro indoevropské jazyky je typické tzv. ohýbání slov, *flexe* (srov. lat. *flecto* „ohýbám“), v jejímž rámci se uplatňují hlavně různé přípony (daleko méně předpony), které se úzce propojují se základem slova. Tím se flektivní jazyky liší od tzv. jazyků aglutinačních (srov. lat. *agglutino* „přilepuji“), které charakterizuje pouhé připojování (doslova „přilepování“) přípon.

Srov. např. češtinu a maďarštinu: Slovo Praha se skloňuje Praha, Prahy, Praze, Prahu, Praho!, o Praze, Prahou – tj. pádové přípony se těsně propojovaly se základem Prah-/Praz- v rámci dlouhodobého předchozího vývoje, aniž tu bylo možno jednotlivým pádovým koncovkám přiřítat nějaký sémantický obsah, neboť např. slovo Brno má ve stejných pádech (a při stejném významu) úplně jiné koncovky, totiž Brno, Brna, Brnu, Brno, Brno!, o Brnu, Brnem. - Slovní spojení „do Prahy“ se vyjádří v maďarštině slovy Pragá-ban, slovní spojení „v Praze“ jako Pragá-ba a „z Prahy“ jako Pragá-tól, zatímco „do Vídně“ se maďarsky řekne Bécs-ben, „ve Vídni“ Bécs-be a „z Vídne“ Bécs-tól, tj. základ je vždy zcela stejný a přípona -ban (nebo -ben po předchozím -e-) tu zásadně představuje odpověď na otázku *kam?*, přípona -ba/-be odpověď na otázku *kde?* a přípona -tól/-tél odpověď na otázku *odkud?*

Staré ie. jazyky rozlišují v rámci slovních druhů od sebe navzájem

a) jednak *jména* (s tzv. *deklinacemi* a pádovým systémem, rozvinutým maximálně do počtu 8 pádů: nom., gen., dat., akuz., vok., lok., instrum., abl. - což však neznamená, že každý z ie. jazyků jich měl rozvinuto všech 8 (sanskrt 8, čeština 7, latina 6, stará řečtina 5, němčina 4, novořečtina 3, angl. 1),

b) jednak *slovesa* (s tzv. konjugacemi a se systémem slovesných kategorií, jako jsou osoba, číslo, čas, způsob, rod, resp. vid – od nejbohatěji rozvinutého slovesného systému v sanskrtu (Osoby 3, Číslo 3, Časů 7, Způsobů 5, Rody 3, Vidy 3) přes starou řečtinu (O 3, Č 3, Ča 8, Zp 4, R 3, V 3), latinu O 3, Č 2, Ča 6, Zp 3, R 2, V1-2) až po moderní jazyky typu např. češtiny (O 3, Č 3, Ča 3, Zp 3, R 2, V 2), němčiny (O 3, Č 2, Ča 6, Zp 4, R 2, V 1), franštiny (O 3, Č 2, Ča 10, Zp 4, R 2, V 1), italštiny (O 3, Č 2, Ča 8, Zp 4, R 2, V 1) až po němčinu (O 3, Č 2, Č 6, Zp 4, R 2, V 1) a (O 3, Č 2, Ča 6 + 4, Zp 4, R 2, V 1).

Myšlenka o příbuzenství latiny, staré řečtiny, indického sanskrtu a germánských jazyků vznikla ke konci 18. století v prostředí britských úředníků, působících v Indii: Brit Thomas Young poprvé použil v r. 1817 termín „indoevropské jazyky“; velkou zásluhu o další rozvoj indoeuropeistiky měli v 19. stol. zvl. němečtí jazykovědci, např. F. Bopp, A. F. Pott, J. Grimm, G. Curtius, A. Schleicher (od něhož pochází proslulá bajka o ovcích a koních s vzorovou rekonstrukcí hlavních rysů praindoevropského jazykového systému /viz přílohu/).

Kolébka Indoevropanů – dvě varianty:

A) Nomádi v jihoruských, resp. ukrajinských stepích, odchod odtamtud počíná kolem r. 4000 B.C.

B) Primitivní zemědělci, odcházející z východní Anatólie mezi Černým mořem a Kaspickým jezerem snad již někdy v 6./7. tis. B. C.

Členění indoevropských jazyků:

1. Skupina *staroanatólská* (v Malé Asii) – vymřelá, doložená mezi 1700 B.C. až cca 800 B. C.: chetitština klínopisná (východ M. A.), luvijština klínopisná i hieroglyfická (jihozápadní pomezí M. A. a Sýrie), *klínopisná palajština* (sever M. A.).

2. Na ni navazující skupina *západoanatólská*, navazující zejména na luvijštinu – rovněž vymřelá, doložená od VIII. stol. B. C. až zhruba do konce I. tisíciletí B.C.: lykijština (jz. pobřeží M. A.), pravděpodobně i kárština (jjz. pobřeží M. A.), lýdština (středozápadní pobřeží M. A.); jazyky jsou vesměs psané řeckou abecedou, vzniklou z foinických zdrojů v 8. stol. B.C.

3. Skupina *thrácko-fryžská* (při Dardanellách a Bosporu) – taktéž dnes vymřelá, se starými jazyky doloženými od VIII., resp. V. stol. B.C.: fryžština/frygijština (na asijské straně), psaná rovněž řeckou abecedou, později thráčtina (na evropské straně, hlavně v dn. Bulharsku a severových. Řecku, ale pouze s minimem písemných dokladů) a vedle těchto obou pravděpodobně i některé další jazyky v oblasti starověkého Balkánu, j. dáčtina v dn. Rumunsku.

4./5. Skupiny *indo-iránská a dardsko-núristánská* (v krajinách Středního východu až do Indie); jazykové doklady již od poloviny 2. tis. B. C., zvl. tzv. védština, staroindický jazyk védských posvátných knih, „sanskrt“ a později literární „prákrty“, dále pak od X. stol. B. C. soubor posvátných staroiránských spisů zvaný Avesta, poté texty v médštině a staré perštině, resp. parthštině, ale např. i jazyk Skýtů, iránských nomádů obývajících ukrajinské stepi – to všechno s pokračováním ve středověku, vedoucím až k jazykům dnešní Indie, Íránů a přilehlých oblastí Středního východu, jako jsou tč. kurdština v Turecku, perština v Íránu či afghánština, tádžičtina, osetština aj. v dalších tamějších krajinách, resp. hindština, pandžábština, bengálština, asámština v Pakistánu a Indii; tato jazyková skupina používala dlouho a zčásti používá dodnes zvláštních písem různého původu.

6. Tzv. *tocharština* ve dvou variantách A a B, objevená v r. 1890, psaná severoindickým slabičným písmem, rozvíjející se v 5.-8. stol. A.D. v Tarimské pánvi (jež se nachází v severozápadní čínské provincii Sin-ťiang) a doložená v podobě dvou jazyků (tocharština A a B). Byla rozluštna v r. 1908 dvěma německými jazykovědci Siegem a Sieglingem.

7. Skupina *arménská*, historicky dosvědčená od 6. stol. B. C. v podkavkazské Arménii, ale přímo doložená až od zač. 5. stol. A. D. v nově zavedeném speciálním písmu, odvozeném od řecké abecedy. Arménštiny se dodnes užívá v Arménii, v sousedním Turecku i v arménských diasporách po celém světě.

8. Skupina *řecká*. Prehistoričtí mluvčí budoucí řečtiny přinesli její ranou formu do budoucího Řecka na sklonku 3. tis. B.C. Nejprve je doložen mykénský dialekt staré řečtiny ze XIV./XIII. stol. B.C., psaný krétsko-mykénským slabičným lineárním písmem B, které rozluštili Britové Ventris a Chadwick v r. 1952, dále pak následuje kyperská řečtina, doložená od XI. stol. B.C. a psaná tzv. klasickým písmem

kyperským, rozluštěným Britem Smithem v r. 1870, a poté klasická řečtina, zachycovaná od VIII. stol. B. C. řeckou abecedou, jež tehdy vznikla ve východním Středomoří transformací foinického souhláskového písma v souhláskovo-samohláskovou řeckou „ababetu“. Klasická řečtina je doložena v podobě asi 25 různých starořeckých epichórických (místních) dialektů (v rámci čtyř nářečních skupin: iónsko-attické, arkadsko-kyperské, aiolské a dórské) a na pozadí asi 7 dialektů literárních (zvl. homérské epiky, sólové a sborové lyriky); všechna tato nářečí nakonec vyústila kolem začátku našeho letopočtu do víceméně jednotné iónsko-attické helénistické koiné. Ta potom pokračovala v podobě byzantské řečtiny až do moderní jazykové fáze nové řečtiny – jež má tedy dnes za sebou téměř půlčtvrtého tisíce let trvající a jen krátce kolem r. 1000 př. Kr. přerušenu historií .

9./10. Skupina *italická* (proti dočasnému opačnému názoru se vracíme k uznávání společného příchodu mluvčích těchto jazyků do střední Itálie někdy kolem r. 1000 B.C. :

a) Skupina *latinsko-faliská* (usazená v střeđoitalském Latii): latina je doložena od VII. stol. B.C. v písemné podobě latinské abecedy, jež tehdy vznikla přetvořením řecké abecedy; falistina byl latinský dialekt, doložený rovněž již od VI. stol. B.C. v oblasti severně od Říma. Falistina vymřela; latina se stala hlavním jazykem římského imperia a koncem starověku se začala transformovat v románské jazyky (viz níže).

b) Skupina *osko-umberská* (usazená ve střední a jižní Itálii): umberština (v Umbrii), sabellština a jihopikénština (v Picenu), oština (v již. Itálii) od VII.-V. stol. B.C. a s nimi spřízněná venetština v severových. Itálii (od 6. stol. B.C.), resp. vzdáleně spřízněná messapština v jihových. Itálii a sikulština na Sicílii. Tyto jazyky, psané v místních abecedách, odvozených buď od řecké abecedy nebo od latinské abecedy, většinou nepřežily začátek našeho letopočtu.

11. Skupina *keltská* pronikala ze střední Evropy od IV./III. stol. B. C. směrem na Balkán a na záp. pobřeží Malé Asie (pod jménem galatština). Jižním a západním směrem se však Keltové vydávali již od V. stol. B.C. do sev. Itálie (galština a lepontština), současně i do dn. Švýcarska (noričtina), Francie (galština) a Španělska (keltiberština) a brzy i ve směru na severozápad do Británie a Irska. Keltské jazyky se dnes na tomto základě nejčastěji člení na a) *pevninské* (jde o pět shora zmíněných jazyků, doložených zčásti již od II. stol. A.D., které však všechny brzy nato vymřely) a b) *ostrovní* (jednak tzv. *goidelské*: irština, skotská gaelština, manština /keltský jazyk z ostrova Manx mezi Británií a Irskem/ a jednak tzv. *brythonské*: kumbrijština, velština/ve Walesu/ a kornština /na poloostrově Cornwallu/ - společně s bretonštinou, přenesenou druhotně z Cornwallu do francouzské Bretaně. Z ostrovních keltských jazyků žije dodnes pouze irština, skotská gaelština, velština, kornština /tato velmi omezeně/ a bretonština. Ostrovní jazyky používaly od V.-VII. stol. A.D. latinku, před jejím převzetím psali Keltové starším, od latinky odvozeným písmem zvaným ogam. Nejstarší písemné doklady ostrovní keltštiny pocházejí ze IV. stol. A. D.

12. Skupina *románská*, vzešlá z hovorové latiny : italština, sardština; španělština, galicijština, mozarabština /vymřela/; portugalsština; katalánština; provensálština; rétorománské jazyky /furlanština, ladinština, švýcarská rétorománština/; dalmatština (vymřela); rumunština, moldavština.

13. Skupina *germánská*: a) východogermánské jazyky: gótština od IV. stol. A.D. (na Krymu, poté v Itálii a Španělsku), podobně burgundština (ve Francii), vandalština (v sev. Africe) a alemánština (v středním Porýní), vesměs jen se zlomkovitými doklady; všechny východogermánské jazyky dávno vymřely; b) severogermánské jazyky: „stará severština“, doložená od 3. stol. A.D. zprvu nejlépe na

Islandu (vedle dalších severských oblastí) a psaná zpočátku starogermánskými runami, později dosvědčená odděleně jako stará dánština, norština, švédština, resp. faerština; c) západogermánské jazyky: angličtina; nizozemština; fríština (na ostrovech v Severním moři); (stará) horní němčina, ale i „stará saština = (stará) dolní němčina; vesměs jsou doloženy počínaje 8.-9. Stoletím A. D., pouze fríština až od 13. stol. A.D.; zmiňme se ještě o dvou západogermánských jazycích zvláštního typu: afrikánština (v již. Africe) a jidiš (Židy používaná němčina na polsko-ruském pomezí). Starogermánské runové písmo, vzdáleně odvozené od latinky, bylo nahrazeno různými variantami latinky.

14. Skupina *slovanská*: stará slověnština od IX. stol. A. D. /církevní jazyk/; další členění na a) západoslovanské jazyky: čeština, horno- a dolnolužická srbština, slovenština, polština /od XII. stol. A. D./, kašubština, polabština a pomořanská slovanština /tyto dva poslední jazyky vymřely v XVIII. stol. A. D./; b) východoslovanské: ruština, běloruština, ukrajinština, snad i rusínština na Podkarpatské Rusi /Karpatské Ukrajině/, doloženy vesměs od XI.-XII. stol. A. D.; c) jižní slovanské jazyky: slovinština, chorvatština, srbština; makedonština, bulharština; doloženy vesměs od X. stol. A.D. .

15. Skupina *baltská*: od XIV. stol. A.D. doložena stará pruština, litevština a lotyšština až od XVI. stol.; stará pruština vymřela v XVII. stol.

16. *albánština*, doložená od XV. stol. A. D. – pravděpodobně jako pozůstatek jinak nedoložené indoevropské illyrštiny (na území bývalé Jugoslavie); podle některých badatelů byl to však spíše pozůstatek skupiny č. 3 *thrácko-fryžské*.

Kdy začalo studium indoevropéistiky (konec 18. stol.)

Vidím, video, vezu veho

Ale ne habeo haben, tomu odpovídá v latině capio ,

Je-li slovo hrnec od slovesa hráti

Tedy opatrně:

Např.: ves, vicus, oikos

Nebo sequor hepomai, sehen, to see

Solehlivá je etymologie číslovek Etymologie , např. číslovky (1-10, odčítání 18 L, 70,80 F

Číslovky se nepřebírají, ale jsou výjimky. Sorok patru sute šase nebo jmen příbuzenských á

A